

MARIANNA KORCYL-WOLSKA

DOSTĘP DO SĄDU POKRZYWDZONEGO CZYNEM NIELETNIEGO *DE LEGE LATA* I WEDLE PROJEKTU USTAWY PRAWO NIELETNICH Z 2008 R.

1. USTAWA O POSTĘPOWANIU W SPRAWACH NIELETNICH Z 1982 R.

De lege lata postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce reguluje ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r.¹ (Dz.U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.). Już na wstępie należy zauważyć, że mimo iż rozwiązania przyjęte w przepisach tej ustawy nie wzbudziły entuzjazmu w doktrynie oraz zostały krytycznie ocenione przez praktyków, ustawa obowiązuje już 25 lat, bo od 13 maja 1983 r. Doceniając pozytywne jej strony, w szczególności podejście legislacyjne oparte na założeniach wychowawczych², należy podkreślić, że nadal aktualne są zarzuty podnoszone w stosunku do przyjętych w niej rozwiązań w zakresie konstrukcji postępowania, dualizmu procedur, braku jasnych, precyzyjnych uregulowań w zakresie procedowania oraz sytuacji nieletniego i innych uczestników postępowania, w tym także pokrzywdzonego. Nie zyskało aprobaty odsyłanie do przepisów zawartych w innych ustawach, niedostosowanych do specyfiki, jaka cechuje postępowanie w sprawach nieletnich. Warto zwrócić uwagę, że dążenia doktryny³ i Sądu Najwyższego⁴ do usunięcia podstawowych wątpliwości interpretacyjnych wyłaniających się w praktyce stosowania przepisów tej ustawy w istotny sposób przyczyniły się stworzenia w miarę klarownego systemu postępowania w sprawach nieletnich w Polsce.

Dostosowując polskie prawo do standardów europejskich, w 1997 r. przeprowadzono gruntowną i kompleksową reformę zapoczątkowaną uchwaleniem w kwietniu Konstytucji Rzeczypospolitej, a w czerwcu trzech kodeksów: karnego, postępowania karnego oraz karnego wykonawczego. Reformą tą niestety nie objęto ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej u.p.n.). Dopiero po trzech latach, dostrze-

¹ Dz.U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.

² Szerzej zob. uwagi krytyczne na temat rozwiązań przyjętych w u.p.n. zebrane w monografii: M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, Zakamycze, Kraków 2001, s. 32–73 oraz powołaną tam obszerną literaturę, zob. też eadem, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 57–81.

³ Zob. literaturę powołaną w powyższych publikacjach.

⁴ Zob. orzeczenia SN zebrane w publikacji: M. Cwiakalska, M. Korcyl-Wolska, J. Kuc, M. Ostrowska-Zakrzewska, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z orzecznictwem Sądu Najwyższego*, „Arche”, Gdańsk 2001, s. 9–161.

gając konieczność dostosowania przepisów u.p.n. do standardów europejskich oraz jej synchronizacji z innymi działami prawa, 15 września 2000 r. uchwalono ustawę o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. Nr 91, poz. 1010). Jednym z celów tej ustawy, jak stwierdzono w uzasadnieniu jej rządowego projektu, „było wzmocnienie roli pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich” (druk 1214).

Rozwiązania prawne zawarte w obowiązującej *de lege lata* u.p.n. oceniać należy nie tylko w zakresie zgodności z zasadami określonymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, którym podporządkowane jest polskie prawo⁵, lecz także standardami europejskimi wyznaczonymi przez ratyfikowane przez Polskę umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia, co wynika z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP. Wyznacznikami standardów europejskich w Polsce w zakresie ochrony praw człowieka są w szczególności:

- Europejska konwencja praw człowieka i podstawowych wolności⁶,
- Międzynarodowe paktów praw człowieka⁷.

Z kolei wyznacznikami standardów europejskich w zakresie szczególnej ochrony praw dziecka są przede wszystkim:

- Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r.⁸ Istotne znaczenie dla ochrony praw dziecka stojącego przed sądem ma art. 40 tej konwencji, w którym zostały wyliczone prawa dziecka podejrzanego, oskarżonego lub uznanego za winne⁹, oraz:
- Reguły Minimalne ONZ, nazywane też regułami pekińskimi¹⁰, ustalające minimalny standard modelu postępowania z nieletnimi przestępcami, bez względu na

⁵ Szerzej zob.: M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 184 i n., zob. też powołaną tam literaturę.

⁶ Sporządzona w Rzymie 4 września 1950 r., weszła w życie 3 września 1953 r., Polska podpisała konwencję w brzmieniu nadanym protokołem 3, 5, i 8 dnia 26 października 1992 r. (Dz.U. 1992, Nr 85, poz. 427).

⁷ Uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 r., Polska ratyfikowała je w 1997 r. Szerzej zob.: A. Michalska, *Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a Pakty Praw Człowieka*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976, s. 173 i n.; Z. Hołda, *Ochrona praw człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996, s. 20; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, op. cit., s. 190–191.

⁸ Ratyfikowana przez Polskę 30 kwietnia 1991 r. (Dz.U. z 23 grudnia 1991 r., Nr 120, poz. 523), weszła w życie 7 lipca 1991 r. (Dz.U. z 23 grudnia, Nr 120, poz. 524). Szerzej zob.: A. Łopatka, *Konwencja Praw Dziecka, Państwo i Prawo* 1990, z. 3, s. 10 in. oraz powołaną tam literaturę; idem (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka a prawo polskie: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19–21 marca 1991 r.*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, op. cit., s. 191 i n. oraz powołana tam obszerna literatura.

⁹ Szerzej zob. H. Kołakowska-Przełomieć, D. Wójcik, *Ustawa z dnia 26 X 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich a Konwencja Praw Dziecka*, *Studia Prawnicze* 1992, z. 3–4, s. 3 i n.; zob. też M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 193 i n. oraz powołana tam literatura.

¹⁰ Uchwalone na VII Kongresie Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępstwami, przyjęte na 40. Zgromadzeniu ONZ w listopadzie 1985 r. Szerzej: A. Grześkowiak, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce w świetle Reguł Minimalnych ONZ dotyczących wymiaru sprawiedliwości względem nieletnich*, w: B. Kowalska-Ehrlich, S. Walczak (red.), *Prawne i pedagogiczne aspekty resocjalizacji nieletnich*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992 (*Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 12), s. 123 i n., zob. też: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Dziecko przed organami wymiaru sprawie-*

sposób ich definiowania oraz stosowany system załatwiania ich spraw¹¹, określany w literaturze jako „model prawa opieki nad nieletnim”.

Przystępując do rozważań *de lege lata* na temat dostępu do sądu osoby pokrzywdzonej czynem karalnym nieletniego, jak też zachowaniem nieletniego stanowiącym przejaw jego zdemoralizowania, należy wziąć pod uwagę zarówno rozwiązania prawne przyjęte w przepisach znowelizowanej w 2000 r. u.p.n., jak i wyniki badań empirycznych w zakresie aktywności pokrzywdzonego w tym postępowaniu w praktyce¹².

Ustalenia badawcze wskazują w szczególności, że w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n. podmioty bezpośrednio zainteresowane rozstrzygnięciem sprawy wykazują całkowitą bierność w toku przebiegu wszystkich etapów tego postępowania i nie korzystają z przyznanych im uprawnień. To ustalenie ma istotne znaczenie dla dalszych rozważań, zwłaszcza że dotyczy również pokrzywdzonego czynem nieletniego, przy czym dodać należy, że beczynność pokrzywdzonego pozostaje w istotnym związku z faktem, iż w u.p.n. nie zamieszczono przepisu obligującego organy procesowe do informowania stron i innych uczestników postępowania podporządkowanego przepisom tej ustawy o zakresie ich praw i obowiązków (tj. realizacji zasady informacji prawnej)¹³. W tym zakresie u.p.n. odbiega od standardów wyznaczonych przez akty prawa międzynarodowego w celu zagwarantowania wszystkim uczestnikom tego postępowania¹⁴ prawa do rzetelnego, uczciwego procesu¹⁵.

Brak wyraźnego określenia zakresu uprawnień pokrzywdzonego w toku postępowania objętego regulacją u.p.n. wzbudza wątpliwości interpretacyjne zarówno w praktyce, jak i doktrynie. W u.p.n. zamieszczono przepisy gwarantujące w sposób szczególny uprawnienia nieletniego¹⁶, jednak na temat uwzględniania w tym postępowaniu prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego ustawa milczy¹⁷. Celem

---

dliwości, w: *Wokół praw dziecka*, cz. I, *Raporty, ekspertyzy, opinie*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1993, s. 43 i n.

¹¹ A. Grześkowiak, op. cit., s. 123 i n.

¹² Szerzej zob. wyniki ustaleń badawczych opublikowane w monografiach: M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 310–312; zob. też powołaną tam literaturę; B. Czarnecka-Działuk, *Nieletni sprawcy czynów karalnych przed sądem rodzinnym: zagadnienia procesowe*, Agencja „Scholar”, Warszawa 1993, s. 63 i n.; P. Górecki, *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, wyd. 2, „Lex”, Sopot 1999, s. 80 i n., s. 248 i n.

¹³ Szerzej: M. Lipczyńska, *Zasada informacji prawnej (art. 10 k.p.k.) a system zasad procesowych polskiego procesu karnego*, *Państwo i Prawo* 1971, z. 2, s. 50; M. Korcyl-Wolska, *Zasada uczciwego procesu w postępowaniu w sprawach nieletnich w Polsce na tle standardów europejskich*, w: J. Czapska (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 372; zob. też powołaną tam literaturę.

¹⁴ Szerzej na temat standardów stanowiących wyznaczniki postępowania w sprawach nieletnich zob. M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 357–419 oraz powołaną tam literaturę.

¹⁵ Szerzej na temat zasady uczciwego procesu zob. M. Barącz, *Pojęcie i cechy uczciwego procesu*, *Państwo i Prawo* 1991, z. 2, s. 79 i n.; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 9, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008, s. 332 i n. oraz powołaną tam literaturę.

¹⁶ M. Korcyl-Wolska, *Dostęp do sądu nieletniego de lege lata i wedle projektu kodeksu nieletnich*, w: I. Nowikowski (red.), *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 303 i n. oraz powołana tam literatura.

¹⁷ M. Korcyl-Wolska, *Uwagi na temat sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r.*

ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich określonym w preambule, stanowiącej jej wskazówkę interpretacyjną, jest bowiem:

- 1) przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich,
- 2) stwarzanie warunków powrotu nieletniego do normalnego życia,
- 3) umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczych i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowywanie nieletnich¹⁸.

Dyrektywami przewodnimi tej ustawy są zaś:

- 1) „kierowanie się przede wszystkim dobrem nieletniego”, o czym stanowi art. 3 § 1 u.p.n.¹⁹,
- 2) postępowanie wobec nieletnich zgodnie z zasadą indywidualizacji, przepis art. 3 § 2 u.p.n. stanowi bowiem, że „w postępowaniu z nieletnimi bierze się pod uwagę osobowość nieletniego (...)”.

Analiza treści przepisów u.p.n. wyraźnie dowodzi, że w postępowaniu uregulowanym tą ustawą zakres uprawnień pokrzywdzonego jest znacznie węższy niż ten, jaki ustawa gwarantuje nieletniemu²⁰. W doktrynie trafnie podkreśla się, że jest to konsekwencją tego, iż postępowanie w sprawach nieletnich nie ma charakteru spornego²¹.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. nie zawiera wprawdzie definicji pokrzywdzonego, jednakże w art. 21 § 3 zd. ostatnie wyraźnie stanowi, że „do pokrzywdzonego stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania karnego”²².

Należy więc przyjąć, że w tym zakresie ma zastosowanie art. 49 § 1 – § 4 k.p.k., w którym ustawodawca definiuje pokrzywdzonego na gruncie procesu karnego²³. Zatem „pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo” (o czym stanowi art. 49 § 1 k.p.k.) oraz przez zachowanie nieletniego stanowiące przejaw jego demoralizacji (co wynika z art. 1 § 1 u.p.n.).

(wybór zagadnień do dyskusji), w: S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2002, z. 2, Zakamycze, Kraków 2002, s. 213.

¹⁸ Zob. eadem, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, op. cit., s. 59 i n. oraz powołaną tam literaturę.

¹⁹ Ibidem, s. 35; zob. też A. Zoll, w: G. Bogdan, Z. Cwiakalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, wyd. 2, Zakamycze, Kraków 2004, s. 162 i n.; autor podkreśla zgodność tej dyrektywy z art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka.

²⁰ Szerzej zob. T. Grzegorzczak, *Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich*, *Nowe Prawo* 1986, nr 1, s. 51 i n.; B. Czarnačka-Działuk, op. cit., s. 67–69; P. Górecki, *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich w Polsce*, Zakamycze, Kraków 2001, s. 211 i n., s. 294 i n., zob. też powołaną tam literaturę i orzecznictwo; P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, wyd. 4, Wolters Kluwer Business, Kraków 2007, s. 86 i n. oraz powołaną tam literaturę.

²¹ Szerzej zob. T. Grzegorzczak, *Sytuacja nieletniego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, *Nowe Prawo* 1988, nr 1, s. 2 i n.

²² Zdaniem E. Skrętowicza do pokrzywdzonego stosuje się odpowiednio m.in. art. 49–52 k.p.k., zob. E. Skrętowicz, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. 2, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007, s. 90.

²³ W kwestii definicji pokrzywdzonego szerzej zob. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: P. Hofmański (red.), *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz do art. 1–296*, wyd. 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 278 i n. oraz powołaną tam literaturę.

W doktrynie od dawna podnosi się, że zakres uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n. jest zdecydowanie węższy niż ten, jaki gwarantuje pokrzywdzonemu obecnie obowiązujący k.p.k. z 1997 r. w toku procesu karnego²⁴, twierdzi się przy tym, że taka regulacja prawna jest zgodna z wychowawczym aspektem postępowania wobec nieletnich, gdyż celem tego postępowania nie jest represja karna²⁵. Ograniczenie roli pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n. jest w pełni uzasadnione. Trafnie komentatorzy u.p.n. podkreślają, że „przyznanie pokrzywdzonemu szerokich uprawnień nie jest konieczne dla osiągnięcia podstawowych celów ustawy”²⁶. Pamiętać przy tym należy, że postępowanie w sprawach nieletnich nie ma realizować celów typowych dla postępowania karnego, z tych względów ustawodawca ograniczył uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n. do takich jedynie, których realizacja nie pozostaje w sprzeczności z celem ustawy wyrażonym w preambule oraz podstawowymi jej dyrektywami, o czym stanowi art. 3 § 2 u.p.n.

Należy wyraźnie podkreślić, że *de lege lata* ustawodawca w treści przepisów u.p.n. nie przyznał pokrzywdzonemu praw strony w postępowaniu w sprawach nieletnich. Zgodnie z treścią art. 30 § 1 u.p.n. stronami w postępowaniu w sprawach nieletnich są jedynie: nieletni, rodzice lub opiekun nieletniego oraz prokurator. W konsekwencji tego rozwiązania prawnego, w postępowaniu poprawczym podporządkowanym procedurze karnej, ze zmianami przewidzianymi w ustawie (art. 20 *in fine* u.p.n.), zgodnie z treścią art. 48 u.p.n. nie stosuje się tych przepisów k.p.k., dzięki którym pokrzywdzony w procesie karnym uzyskuje status strony w postępowaniu jurysdykcyjnym. Nie mają więc zastosowania przepisy:

- o postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 48 pkt 2 u.p.n.),
- o powództwie cywilnym (art. 48 pkt 3 u.p.n.),
- o oskarżycielu posiłkowym (art. 48 pkt 5 u.p.n.).

Na gruncie obecnie obowiązujących przepisów u.p.n. pokrzywdzony czynem karalnym nie uzyskuje statusu strony również w tych sytuacjach, które regulują art. 16 § 2 u.p.n. oraz art. 18 § 1 pkt 1) u.p.n.²⁷, tj. wówczas gdy w sprawie nieletniego orzeka sąd właściwy według przepisów k.p.k. Artykuł 16 § 2 u.p.n. stanowi, że prokurator może przekazać sprawę nieletniego (który dopuścił się czynu karalnego wspólnie z osobą dorosłą) w warunkach przewidzianych przez ten przepis, z aktem oskarżenia do sądu właściwego według przepisów k.p.k. W art. 16 § 2 *in fine* u.p.n. wyraźnie postanowiono, że sąd ten orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów

²⁴ Szerzej zob.: T Grzegorzczak, *Pokrzywdzony...*, op. cit., s. 51 i n.; B. Czarnecka-Działuk, op. cit., s. 67–69; P. Górecki, *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, „Lex”, Sopot 1998, s. 75; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 211 i n., 284 i n., 294 i n.; zob. też powołaną tam literaturę i orzecznictwo SN; P. Górecki, S. Stachowiak, op. cit., s. 87 i n. oraz powołaną tam literaturę.

²⁵ P. Górecki, *Uprawnienia pokrzywdzonego do składania wniosków dowodowych na tle znowelizowanej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, w: S. Stachowiak (red.), *Współczesny proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, Printer, Poznań 2002, s. 357.

²⁶ Zob. P. Górecki, S. Stachowiak, op. cit., s. 86 oraz powołaną tam literaturę.

²⁷ Szerzej: M. Korcyl-Wolska, w: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Arche”, Gdańsk 2002, tezy do art. 16 u.p.n., s. 100–107 oraz tezy 10–12 do art. 18 u.p.n.; zob. też powołaną tam literaturę i orzecznictwo SN.

u.p.n. Dlatego też w tym postępowaniu pokrzywdzony nie jest stroną w sprawie nieletniego.

Z kolei art. 18 § 1 u.p.n. przyznaje kompetencję do orzekania w sprawie nieletniego sądowi zwykłemu, jeżeli:

pkt 1) zachodzą podstawy do orzekania wobec nieletniego kary na podstawie art. 10 § 2 kodeksu karnego,

pkt 2) przeciwko nieletniemu – sprawcy czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 lit. a), wszczęto postępowanie po ukończeniu przez nieletniego lat 18.

Należy zauważyć, że w art. 18 § 2 pkt 1 c) u.p.n. wyraźnie wyartykułowano, że w sprawach, o których mowa w § 1 pkt 1 tego przepisu, gdy postępowanie karne wszczęto przed ukończeniem przez nieletniego lat 18, prawa strony w tym postępowaniu mają tylko rodzice lub opiekun nieletniego.

Skoro ustawodawca nie przyznał pokrzywdzonemu praw strony w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n., należy stwierdzić, że *de lege lata* zarówno w toku postępowania wyjaśniającego, które na podstawie art. 34 § 2 u.p.n. prowadzi sędzia rodzinny, jak i w toku postępowania przygotowawczego prowadzonego przez sędziego rodzinnego na podstawie art. 18 § 2 pkt. 1 a) u.p.n. oraz w toku postępowania rozpoznawczego przed sądem rodzinnym, niezależnie od tego, czy postępowanie to przybiera postać postępowania opiekuńczo-wychowawczego, czy też poprawczego, interesy pokrzywdzonego może reprezentować jedynie prokurator, jako rzecznik interesu społecznego²⁸. Jak wynika jednak z badań empirycznych, prokuratorzy bardzo rzadko angażują się w postępowanie podporządkowane przepisom u.p.n., a nawet jeżeli pojawiają się w tym postępowaniu, są bezczynni²⁹.

Pokrzywdzonemu czynem karalnym nieletniego lub zachowaniem nieletniego, świadczącym o jego demoralizacji, przysługują *de lege lata* następujące uprawnienia:

- 1) złożenie zawiadomienia do organów ścigania, jak również do sądu rodzinnego o bezpośrednim naruszeniu lub zagrożeniu jego dobra przez czyn karalny nieletniego lub zachowanie nieletniego świadczące o jego demoralizacji. Jeżeli zawiadomienie dotyczy czynu ściganego z oskarżenia prywatnego, wszczęcie postępowania zależy od oceny sędziego rodzinnego, czy spełniona jest choćby jedna z następujących przesłanek: uzasadnienie interesem społecznym, wzgląd na wychowanie nieletniego lub ochronę pokrzywdzonego (art. 22 § 2 *in princ.* u.p.n.). Konsekwencją wydania przez sędziego rodzinnego postanowienia o wszczęciu postępowania w sprawie z oskarżenia prywatnego jest nadanie mu charakteru postępowania wszczętego z urzędu³⁰. Komentatorzy słusznie podnoszą, że mają tu zastosowanie przepisy o przedawnieniu przestępstw prywatnoskargowych (art. 101 § 2 k.k.)³¹;

²⁸ Szerzej zob.: M. Lipczyńska, *Rola prokuratora w postępowaniu z nieletnimi w świetle ustawy z 26 października 1982 r., Państwo i Prawo* 1983, z. 10, s. 19 i n.; P. Górecki, *Udział prokuratora w sprawach nieletnich, Prokuratura i Prawo* 1997, nr 2, s. 131–149 oraz powołaną tam literaturę.

²⁹ Zob. M. Korcył-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 329 i n.

³⁰ M. Korcył-Wolska, w: A. Gaberle, M. Korcył-Wolska, *Komentarz...*, op. cit., s. 127 oraz powołana tam literatura.

³¹ E. Skrętowicz, op. cit., teza 2 do art. 22 u.p.n., s. 92.

2) złożenie wniosku o ściganie czynu zabronionego (w postępowaniu w sprawach nieletnich czynu karalnego), ściganego z oskarżenia publicznego, ale na wniosek pokrzywdzonego³². Sędzia rodzinny wszczyna wówczas postępowanie wyjaśniające, które zgodnie z wyraźnym przepisem ustawy toczy się z urzędu (art. 22 § 1 u.p.n.), w związku z tym u.p.n. nie reguluje dopuszczalności cofnięcia wniosku złożonego przez pokrzywdzonego³³. W wypadku gdy pokrzywdzony nie złoży wniosku o ściganie czynu karalnego popełnionego przez nieletniego, nie ma przeszkód do wszczęcia z urzędu przez sędziego rodzinnego postępowania przeciwko temu nieletniemu o zachowanie stanowiące przejawy zdemoralizowania.

W związku z tym, że w u.p.n. nie uregulowano dopuszczalności cofnięcia wniosku o ściganie, odmiennie niż to uczyniono w art. 12 k.p.k.³⁴, w doktrynie twierdzi się, iż na gruncie u.p.n. cofnięcie wniosku o ściganie jest bezskuteczne³⁵. Problem dopuszczalności cofnięcia wniosku o ściganie nieletniego wzbudza nadal kontrowersje w literaturze.

Z jednej strony bowiem można stanąć na stanowisku, że dopuszczalność cofnięcia złożonego do sądu rodzinnego wniosku o ściganie nieletniego jest bezprzedmiotowa, gdyż od chwili złożenia przez pokrzywdzonego takiego wniosku postępowanie toczy się z urzędu, zatem pozostaje w wyłącznej dyspozycji sędziego rodzinnego. Ponadto cofnięcie wniosku o ściganie nieletniego jest sprzeczne z realizacją ogólnych celów postępowania podporządkowanego przepisom u.p.n., gdyż sędzia rodzinny, ze względu na dobro nieletniego, zawsze może zdecydować o kontynuowaniu wszczętego postępowania w celu zastosowania wobec niego środków wychowawczych. Bez znaczenia wówczas jest, czy nieletni dopuścił się czynu karalnego ściganego bezwarunkowo, czy też na wniosek pokrzywdzonego³⁶, oraz kto jest pokrzywdzonym.

Z drugiej jednak strony można zająć stanowisko, jakie zaprezentował prof. J. Grajewski, „skoro ustawodawca nie wprowadził szczególnej regulacji ścigania przestępstw wnioskowych w postępowaniu w sprawach nieletnich, przeto brak jest podstaw legislacyjnych do akceptacji stanowiska uszczuplającego uprawnienia procesowe pokrzywdzonego”. Zdaniem tego autora sędzia rodzinny powinien pouczać pokrzywdzonego „o prawnych konsekwencjach związanych z tym trybem, a więc również z prawem do cofnięcia wniosku (art. 21 § 3 zd. 3 u.p.n. w zw. z art. 12 § 3 i 16 k.p.k.)”³⁷. Również prof. E. Skrętowicz opowiada się za wyjątkową dopuszczalnością sięgania do art. 12 § 3 k.p.k. Podobne stanowisko prezentuje prof. I. Nowikowski³⁸. W celu uniknięcia wątpliwości interpretacyjnych dopuszczalność cofnięcia wniosku o ściganie w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n. należy zatem do tych zagadnień, które oczekują na wyraźne uregulowanie w przepisach ustawy.

³² M. Korcyl-Wolska, w: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz...*, op. cit., s. 127; zob. też powołaną tam literaturę.

³³ Ibidem, teza 1 do art. 22 u.p.n., s. 126.

³⁴ Ibidem, s. 126.

³⁵ Zob. P. Górecki, S. Stachowiak, op. cit., s. 88.

³⁶ Inaczej E. Skrętowicz, op. cit., s. 92.

³⁷ Szerzej zob. J. Grajewski, *Dopuszczalność cofnięcia wniosku o ściganie w postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 22 u.p.n.)*, w: I. Nowikowski (red.), op. cit., s. 153; zob. też powołaną tam literaturę.

³⁸ I. Nowikowski, *Uwagi o zasadzie oficjalności w postępowaniu w sprawach nieletnich*, w: idem (red.), op. cit., s. 382 i n.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich wyraźnie przewiduje, że:

- 1) pokrzywdzonego zawiadamia się o wszczęciu postępowania oraz o treści orzeczenia kończącego postępowanie (art. 31 § 3 u.p.n.)³⁹;
- 2) art. 43 § 3 u.p.n. nakłada obowiązek zawiadomienia pokrzywdzonego o treści każdego z postanowień wydanych przez sędziego rodzinnego na podstawie art. 42 u.p.n., tj. postanowień, które kończąc postępowanie wyjaśniające, inicjują każdy z wymienionych w art. 42 § 1–4 u.p.n. dalszych etapów postępowania wobec nieletniego, a więc postanowień: o skierowaniu sprawy nieletniego do postępowania rozpoznawczego, przekazaniu sprawy prokuratorowi lub szkole albo organizacji społecznej, do której nieletni należy⁴⁰;
- 3) na podstawie art. 21 § 3 zd. drugie u.p.n. pokrzywdzony czynem karalnym ma prawo do wnoszenia zażalenia:
  - na postanowienie sędziego rodzinnego o niewszczynaniu postępowania⁴¹ oraz
  - na postanowienie o umorzeniu wszczętego postępowania⁴².

Sąd Najwyższy trafnie stwierdził, że uprawnienie pokrzywdzonego do wnoszenia zażalenia na postanowienie o umorzeniu postępowania rozciąga się na etap postępowania opiekuńczo-wychowawczego (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 1992 r., III CZP 72/92)⁴³. Na uwagę zasługuje fakt, że Sąd Najwyższy dwukrotnie wypowiedział się przeciwko dopuszczalności kasacji pokrzywdzonego od postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego jego zażalenie na postanowienie o umorzeniu postępowania na podstawie art. 21 § 2 u.p.n.⁴⁴;
- 4) w literaturze⁴⁵ twierdzi się, że na podstawie art. 30a § 2 u.p.n. pokrzywdzony może zaskarżyć zażaleniem postanowienie o zawieszeniu postępowania wydane na podstawie art. 30 § 1 u.p.n. Zdaniem autorki pokrzywdzony czynem karalnym nie ma prawa do zaskarżenia tego postanowienia, a to z tego względu, że wprawdzie został on przez art. 21 § 3 zdanie drugie u.p.n. wyraźnie upoważniony do wnoszenia zażaleń, ale jedynie na postanowienia wymienione w art. 21 § 2 u.p.n., tj. postanowienie o niewszczynaniu postępowania oraz umorzeniu wszczętego postępowania⁴⁶;
- 5) na podstawie art. 30 § 6 u.p.n., wprowadzonego do przepisów u.p.n. nowelą z września 2000 r., pokrzywdzony może być obecny na rozprawie prowadzonej

³⁹ Szerzej: M. Korcyl-Wolska, w: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz...*, op. cit., s. 154 in. oraz powołana tam literatura.

⁴⁰ Ibidem, teza 4 do art. 43 u.p.n., s. 185.

⁴¹ Szerzej zob. M. Korcyl-Wolska, *Kilka uwag na temat zaskarżania postanowienia inicjującego postępowanie w sprawach nieletnich przed sądem rodzinnym*, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, Zakamycze, Kraków 2000, s. 481 i n.

⁴² M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 204; zob. powołaną tam literaturę i orzecznictwo SN.

⁴³ OSNCP 1992, nr 10, poz. 183.

⁴⁴ Zob. postanowienie SN z 24 lipca 1997 r., I CKN 479/97, OSNCP 1998, z. 1, poz. 12; zob. też krytyczną głosę M. Kułacza, *Państwo i Prawo* 1998, z. 6, s. 110–113; Postanowienie SN z 12 listopada 1997 r., I CKN 832/97, *Prokuratura i Prawo* 1999, nr 2, poz. 38.

⁴⁵ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Zakamycze, Kraków 1998, s. 66.

⁴⁶ M. Korcyl-Wolska, w: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz...*, op. cit., teza 2 do art. 30a u.p.n., s. 154.

w postępowaniu poprawczym. W uzasadnieniu tego przepisu (druk nr 1214) twierdzi się, że dodanie § 6 do art. 30 „ma na celu umożliwienie pokrzywdzonemu prawa obecności na rozprawie przy drzwiach zamkniętych. Nie zmienia to pozycji procesowej pokrzywdzonego”;

- 6) art. 3a u.p.n. przewiduje możliwość mediacji pokrzywdzonego z nieletnim w każdym stadium postępowania; przepis ten przyznaje pokrzywdzonemu prawo do zgłoszenia inicjatywy w tym zakresie lub co najmniej do wyrażenia zgody na mediację⁴⁷;
- 7) art. 35 § 3 u.p.n. w zd. ostatnim przyznaje pokrzywdzonemu prawo do zgłaszania wniosków dowodowych⁴⁸;
- 8) art. 36 § 2 u.p.n. w zd. ostatnim przyznaje pokrzywdzonemu prawo do przeglądania akt i robienia z nich odpisów, z wyłączeniem wywiadów środowiskowych i opinii o nieletnim;
- 9) w art. 6 u.p.n. zawierającym katalog środków wychowawczych, które sąd może zastosować wobec nieletniego, na uwagę zasługują, z punktu widzenia interesu pokrzywdzonego, następujące środki:
  - zobowiązanie nieletniego do naprawienia szkody⁴⁹,
  - zobowiązanie nieletniego do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego bądź społeczności lokalnej,
  - zobowiązanie nieletniego do przeproszenia pokrzywdzonego.

Środki te mogą być orzeczone łącznie.

Stwierdzić należy, że nowelizując przepisy u.p.n., ustawa z 15 września 2000 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w istotny sposób zwiększyła zakres uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom u.p.n., nie zmieniła jednak jego położenia w tym postępowaniu. W literaturze nowelizację u.p.n. rozszerzającą prawa pokrzywdzonego ocenia się jednak sceptycznie⁵⁰, twierdząc, że przyznanie mu tak wielu uprawnień nie jest zasadne ze względu na cele ustawy i jej odrębny charakter. Z poglądem tym trudno się zgodzić. Nie ulega wątpliwości, że przepisy znowelizowanej u.p.n. w zakresie sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich, przy jednoczesnym utrzymaniu zasady, że pokrzywdzony nie jest stroną tego postępowania, nie są optymalnym rozwiązaniem procesowym. Fikcją bowiem jest, jak okazuje się w praktyce, założenie, że interesy pokrzywdzonego dostatecznie chroni prokurator, podejmując działania w interesie pokrzywdzonego jako rzecznik interesu publicznego.

⁴⁷ Zob. B. Czarniecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, „Typografia”, Warszawa 2001, zob. też powołaną tam literaturę.

⁴⁸ Zob. P. Görecki, *Uprawnienia pokrzywdzonego...*, op. cit., s. 357–364 i powołaną tam literaturę i orzecznictwo SN.

⁴⁹ Por. Z. Gostyński, *Naprawienie szkody w postępowaniu w sprawach nieletnich*, *Nowe Prawo* 1984, nr 2, s. 25–32; zob. też: A. Gaberle, w: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz...*, op. cit., s. 60–61.

⁵⁰ Zob. w szczególności P. Görecki, *Uwagi o nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich na tle doświadczeń praktyki*, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 48 i n.

2. PROJEKT USTAWY PRAWO NIELETNICH Z 2008 R.

Kilka słów należy poświęcić etapom pracy nad projektem ustawy Prawo nieletnich z 2008 r. (dalej projekt 2008). W odpowiedzi na podnoszone w doktrynie postulaty zreformowania polskiego prawa nieletnich oraz konieczność opracowania aktu prawnego, który kompleksowo będzie regulował problematykę nieletnich, zawierał własną procedurę i określał zakres praw nieletnich i pozostałych uczestników postępowania zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi w polskim systemie prawnym i standardami europejskimi⁵¹, zarządzeniem ministra sprawiedliwości z 8 września 2003 r. został powołany Zespół do spraw opracowania projektu ustawy regulującej całościowo postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce. Do zespołu zostali powołani przedstawiciele nauki oraz praktyki⁵². Prace zespołu zakończono w marcu 2005 r. Wówczas opracowany przez zespół projekt ustawy Kodeks nieletnich wraz z uzasadnieniem i projektami rozporządzeń wykonawczych został przekazany do Ministerstwa Sprawiedliwości, które miało podjąć dalszy etap pracy legislacyjnej. Niestety, jak to trafnie określono w opublikowanym w „Rzeczpospolitej” artykule⁵³, „projekt utknął w Departamencie Sądów Powszechnych”. Dodać należy, że nie został opublikowany przez ministerstwo, co uniemożliwiło podjęcie dyskusji środowiskowej nad przyjętymi w nim rozwiązaniami⁵⁴.

Prace legislacyjne kontynuowano w zespole powołanym przez ministra sprawiedliwości w 2006 r., w którego skład weszli pracownicy departamentów Ministerstwa Sprawiedliwości z pominięciem członków zespołu, którzy napisali projekt z 2005 r. Rezultatem pracy nowego zespołu są dwie kolejne wersje projektu, tj. z datą 21 lutego 2007 r. pt. *Projekt Kodeksu nieletnich*⁵⁵, oraz bez daty: *Prawo nieletnich*⁵⁶; obie te wersje, dzięki opublikowaniu na stronach internetowych Ministerstwa Sprawiedliwości, umożliwiły szczegółową analizę i ocenę przewidzianych w nich rozwiązań⁵⁷.

Kolejny etap pracy nad uporządkowaniem polskiego prawa nieletnich rozpoczęło zarządzenie ministra sprawiedliwości z 7 lutego 2008 r. w sprawie powołania Ze-

⁵¹ Zob. w szczególności: M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, op. cit., s. 424 i n.; zob. też powołaną tam literaturę; P. Górecki, *Proces karny w XXI wieku a postępowanie w sprawach nieletnich*, w: P. Kruszyński (red.), *Postępowanie karne w XXI wieku. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Popowo, 26–28 października 2001 r.*, Wydawnictwo ABC, Warszawa 2002, s. 65 i n.; M. Korcyl-Wolska, *Ustawa traktowana gorzej niż inne, Rzeczpospolita* z 11 kwietnia 2003 r. (żółte strony).

⁵² W skład zespołu weszli: przewodniczący prof. dr hab. A. Gaberle (UJ), wiceprzewodnicząca SSO E. Waszkiewicz, zastępca dyrektora Departamentu Sądów Powszechnych, członkowie: SSN prof. dr hab. T. Ereciński, dr hab. M. Korcyl-Wolska (UJ), SSO dr H. Haak, SSO dr P. Górecki, SSO T. Bronowska, SSO M. Masiulanis, SSO E. Świdarska, SSO B. Zientek, prokurator W. Michrowski, sekretarz sędzieja A. Sumińska.

⁵³ A. Łukaszewicz, *Będzie kodeks nieletnich, Rzeczpospolita* z 10 czerwca 2005 r. (żółte strony).

⁵⁴ O projekcie ustawy Kodeks nieletnich z 2005 r. zob. M. Korcyl-Wolska, *Jeszcze jeden kodeks, Rzeczpospolita* z 26 lipca 2005 r. (żółte strony); A. Gaberle, *Kontynuacja i zmiana (o projekcie kodeksu nieletnich), Państwo i Prawo* 2005, z. 4, s. 11 i n.; idem, *Postępowanie wykonawcze w projekcie kodeksu nieletnich, Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2005, nr 39, s. 7 i n.

⁵⁵ Opublikowany: www.ms.gov.pl (projekty) projekt 07038 rtf.

⁵⁶ Opublikowany: www.ms.gov.pl (projekty) projekt 07072.

⁵⁷ Zob. A. Gaberle, *Projekt ustawy – Prawo nieletnich: krok wstecz, Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2008, nr 58, s. 5 i n.; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, wyd. 2 uzupełnione, Wolters Kluwer (w druku), rozdział VI.

społu ekspertów do opracowania projektu ustawy – Prawo nieletnich⁵⁸. Jak napisano w uzasadnieniu zarządzenia: „nadrzędnym celem opracowania tego projektu jest zapewnienie warunków do skutecznego i efektywnego zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich”, gdyż „obowiązujące aktualnie przepisy nie przystają do rzeczywistości społecznej, która uległa zasadniczym zmianom od czasu wejścia w życie tej ustawy”.

Już na pierwszym posiedzeniu w lutym 2008 r. zespół zdecydował, że podstawowym źródłem, na którym zostanie oparta praca, będzie projekt ustawy Kodeks nieletnich przekazany do Ministerstwa Sprawiedliwości w 2005 r. (projekt 2005) i przyjęte w nim rozwiązania w zakresie zasad odpowiedzialności nieletnich, struktury postępowania, jednolitej procedury oraz sytuacji procesowej nieletniego i pozostałych uczestników postępowania. W okresie pracy nad projektem zespół, uwzględniając uwagi i propozycje zgłaszane przez praktyków (sędziów rodzinnych, dyrektorów zakładów poprawczych, kuratorów, policję oraz specjalistów zajmujących się problemami nieletnich), dokonał niezbędnych uzupełnień i zmian, nie tylko natury legislacyjnej, lecz także istotnych dla przebiegu postępowania i sytuacji uczestników w kolejnych jego etapach. W rezultacie projekt ustawy Prawo nieletnich z 2008 r. zdecydowanie jest bliższy osiągnięcia zamierzonego celu niż poprzednie projekty, ów cel zaś stanowi:

- 1) objęcie kompleksową regulacją postępowania w sprawach nieletnich oraz uporządkowanie przebiegu postępowania;
- 2) ujednoczenie procedury postępowania;
- 3) rozszerzenie uprawnień nieletniego oraz pokrzywdzonego, jednakże tylko w takim stopniu, w jakim nie pozostaje to w sprzeczności z podstawową dyrektywą postępowania, tj. z dobrem nieletniego;
- 4) dostosowanie rozwiązań przyjętych w projekcie do standardów międzynarodowych.

Ostatnie posiedzenie zespołu odbyło się w Ministerstwie Sprawiedliwości 1 lipca 2008 r. W najbliższych dniach projekt ustawy wraz z rozporządzeniami wykonawczymi zostanie przekazany do Ministerstwa Sprawiedliwości w celu realizacji dalszych etapów legislacyjnych.

Już pierwszy rzut oka na przepisy tego projektu przekonuje, że konsekwentnie zrealizowane zostało założenie objęcia kompleksową regulacją całej problematyki postępowania w sprawach nieletnich, bez odsyłania do innych ustaw. W projekcie zamieszczono bowiem definicję pokrzywdzonego. Artykuł 50 stanowi, że:

„§ 1. Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone działaniem stanowiącym przejaw demoralizacji nieletniego. § 2. Pokrzywdzonym może być także instytucja, choćby nie miała osobowości prawnej”.

Nie bez znaczenia dla sytuacji pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom projektu 2008 jest też nowe rozwiązanie prawne, wprowadzone do projektu w celu zerwania z niezasadnie przypisywaną postępowaniu w sprawach nieletnich kontradycyjnością, tj. zrezygnowanie z instytucji „stron postępowania”

⁵⁸ W skład zespołu ekspertów zostali powołani: prof. dr hab. A. Gaberle (przewodniczący), prof. dr hab. T. Bojarski, dr hab. M. Korcył-Wolska, dr B. Czarnecka-Działuk, SSO dr P. Górecki, SSO E. Waszkiewicz, SSO B. Zientek, SSO T. Bronowska, SSO M. Masiulanis, główny specjalista MS W. Jodko, prokurator B. Pacholczyk, E. Gawicka (sekretarz zespołu).

i wprowadzenie w jej miejsce instytucji „uczestników postępowania”. Przy czym art. 41 projektu 2008 przewiduje, że „Uczestnikami postępowania w sprawie nieletniego w rozumieniu niniejszej ustawy są:

- 1) nieletni,
- 2) rodzice nieletniego, jeżeli przysługuje im władza rodzicielska,
- 3) opiekun lub osoba, pod której stałą pieczę pozostaje nieletni,
- 4) prokurator,
- 5) pokrzywdzony”.

Dodać należy, że w przepisach projektu ściśle określono prawa i obowiązki każdej z wymienionych w art. 41 kategorii uczestników postępowania. Zgodnie z wypowiedzianymi w doktrynie poglądami, że uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu uregulowanym przepisami projektu należy ograniczyć jedynie do tych, które nie pozostają w sprzeczności z dobrem nieletniego oraz osiągnięciem podstawowych celów ustawy, odmiennych od realizowanych w postępowaniu karnym, zakres uprawnień pokrzywdzonego jako uczestnika postępowania został ściśle określony i jest zdecydowanie węższy niż przyznany pozostałym uczestnikom. W szczególności: w art. 51 § 1 przewiduje się, że pokrzywdzony może:

- 1) składać wnioski dowodowe w toku postępowania wyjaśniającego,
- 2) być obecny na rozprawie oraz posiedzeniu, na którym może zapasać orzeczenie kończące postępowanie, chyba że sąd ze względów wychowawczych postanowi o prowadzeniu rozprawy lub posiedzenia pod nieobecność pokrzywdzonego,
- 3) wnosić środki odwoławcze, gdy przyznano mu takie uprawnienie.

Ponadto z przepisów projektu wynika, że:

- pokrzywdzony może ustanowić pełnomocnika, co przewiduje art. 51 § 2, w projekcie zamieszczono też przepisy szczegółowo regulujące reprezentację pokrzywdzonego w toku postępowania (art. 52) oraz możliwość realizowania jego praw w razie śmierci (art. 53),
- pokrzywdzonego zawiadamia się o wszczęciu albo odmowie wszczęcia postępowania, a także doręcza się orzeczenie kończące postępowanie, jeżeli nie jest ono ogłaszane albo przy jego ogłoszeniu nie był obecny pokrzywdzony lub jego pełnomocnik (art. 51 § 3 zd. 1),
- nieobecność na rozprawie (posiedzeniu) prawidłowo zawiadomionego pokrzywdzonego nie wstrzymuje biegu postępowania (art. 51 § 3),
- na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania pokrzywdzonemu służy zażalenie (art. 51 § 4 zd. ostatnie).

W projekcie znalazły się rozwiązania prawne regulujące te obszary, które na gruncie obecnie obowiązującej u.p.n. nie zostały wyraźnie uregulowane i wzbudzają kontrowersje, np. w art. 26 § 1 projektu dotyczącym wszczęcia postępowania przeciw nieletniemu o czyn zabroniony ścigany jako przestępstwo z oskarżenia prywatnego wyraźnie przewidziano, że brak zgody pokrzywdzonego jest przeszkodą do wszczęcia lub prowadzenia postępowania, gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa wobec nieletniego. Z kolei jeżeli przejawem demoralizacji nieletniego jest czyn zabroniony ścigany jako przestępstwo na wniosek uprawnionej osoby, art. 26 § 2 projektu wyraźnie przewiduje, że na żądanie pokrzywdzonego nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza. W obu powyższych sytuacjach organ prowadzący postępowanie zwraca się do pokrzywdzonego o złożenie stosownego oświadczenia w ustalonym terminie.

Nieżłożenie oświadczenia w tym terminie oznacza zgodę, a złożonego oświadczenia nie można cofnąć.

Wśród rozwiązań prawnych przewidzianych w projekcie 2008 na uwagę zasługują następujące postanowienia:

- za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu (art. 52 § 1),
- za pokrzywdzonego, który nie ukończył 13 lat albo jest ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, jego prawa wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczę pozostaje (art. 52 § 2),
- jeżeli pokrzywdzony jest osobą nieporadną, zwłaszcza ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać prokurator lub osoba, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje (art. 52 § 3).

Utrzymując zasadę, obowiązującą *de lege lata*, że powództwo cywilne przeciw nieletniemu jest niedopuszczalne (art. 29), projekt przewiduje znaczne wzmocnienie roli i rozszerzenie uprawnień pokrzywdzonego:

- w zakresie wykazania inicjatywy i uczestniczenia w postępowaniu mediacyjnym (art. 9),
- w postaci możliwości zawarcia przez pokrzywdzonego ugody z nieletnim, który ukończył 13 lat (za zgodą jego przedstawiciela ustawowego), jak również z rodzicami (opiekunem) nieletniego (art. 205). Jak napisano w uzasadnieniu projektu, uruchomienie tych instytucji w postępowaniu skierowanym przeciw nieletniemu może nie tylko przyczynić się do usatysfakcjonowania pokrzywdzonego, złagodzenia konfliktu między pokrzywdzonym i nieletnim, lecz także odegrać istotną rolę w oddziaływaniu wychowawczym na nieletniego.

Na uwagę zasługuje rozszerzenie w projekcie przepisów regulujących możliwość uruchomienia, w każdym etapie, postępowania mediacyjnego, które „oprócz celów wychowawczych, powinno zmierzać do zapewnienia pokrzywdzonemu zadośćuczynienia moralnego, a jeżeli jest to możliwe, także materialnego, za doznaną krzywdę oraz do pojednania między pokrzywdzonym a nieletnim” (art. 9 § 5).

Nie można pominąć przewidzianych w projekcie środków wychowawczych, których zastosowanie w stosunku do nieletniego zmierza nie tylko do realizacji celów wychowawczych, lecz także do usatysfakcjonowania pokrzywdzonego przez:

- przeproszenie pokrzywdzonego (art. 8 § 1 pkt 2) c),
- naprawienie wyrządzonej szkody pokrzywdzonemu (art. 8 § 1 pkt 2) a),
- wykonanie określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego, jego rodziny, a także wskazanej instytucji lub społeczności lokalnej (art. 8 § 1 pkt 2) b).

Dodać należy, że projekt 2008 przewiduje, iż w razie warunkowego umorzenia postępowania wobec nieletniego (art. 11 § 1–4), w okresie próby (wynoszącym od 6 miesięcy do 2 lat), sąd rodzinny może nałożyć na nieletniego wymienione wyżej obowiązki określone w art. 8 § 1 pkt 2, a także zobowiązać nieletniego lub jego rodziców (opiekuna) do zawiadomienia sądu na piśmie o wykonaniu nałożonego obowiązku. Również w przypadku warunkowego zawieszenia umieszczenia nieletniego w zakładzie dla nieletnich (art. 12 § 1–5) w okresie próby sąd może nakładać na nieletniego środki wychowawcze, w tym te, które zmierzają do zrehabilitowania szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu.

Ze względu na ramy tej publikacji możliwe jest jedynie zasygnalizowanie przewidzianych w projekcie 2008 istotnych rozwiązań regulujących prawo do sądu pokrzywdzonego czynem nieletniego. Już jednak pobieżne przedstawienie przewidzianych w projekcie z 2008 r. przepisów odnoszących się do pokrzywdzonego świadczy nie tylko o dążeniu do usunięcia istniejących *de lege lata* zasadniczych wątpliwości interpretacyjnych co do zakresu uprawnień, jakie może realizować pokrzywdzony w postępowaniu uregulowanym przez projekt, lecz także o wzmocnieniu roli pokrzywdzonego i wyraźnym rozszerzeniu jego praw w porównaniu z obowiązującą obecnie ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r.